

УДК 364.05

Тарас ВДОВИЧЕНКО

СОЦІАЛЬНА ТА ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Деталізовано структуру соціальної та професійної адаптації звільнених військово-службовців за основними компонентами. Сформульовано власне визначення вказаної адаптації як об'єкта фінансового забезпечення. Розроблено типологію джерел фінансових ресурсів для соціальної та професійної адаптації колишніх військовослужбовців. Умовно виокремлено чотири типи моделей фінансування згаданої адаптації: централизовано (бюджетну), децентралізовано-ендогенну, децентралізовано-екзогенну та інтегративну (змішану). Обґрунтовано, що в Україні переважає децентралізовано-екзогенна модель фінансування, виявлено її особливості та недоліки.

Ключові слова: соціальна і професійна адаптація звільнених військовослужбовців, програми адаптації, фінансове забезпечення, механізми фінансування, джерела фінансових ресурсів, моделі фінансування.

Тарас ВДОВИЧЕНКО

Социальная и профессиональная адаптация уволенных военнослужащих как объект финансового обеспечения

Детализировано структуру социальной и профессиональной адаптации уволенных военнослужащих по основным компонентам. Сформулировано собственное определение указанной адаптации как объекта финансового обеспечения. Разработана типология источников финансовых ресурсов для социальной и профессиональной адаптации бывших военнослужащих. Условно выделены четыре типа моделей финансирования упомянутой адаптации: централизованная (бюджетная), децентрализованно-эндогенная, децентрализованно-экзогенная и интегративная (смешанная). Обосновано, что в Украине преобладает децентрализованно-экзогенная модель финансирования, выявлены ее особенности и недостатки.

Ключевые слова: социальная и профессиональная адаптация уволенных военнослужащих, программы адаптации, финансовое обеспечение, механизмы финансирования, источники финансовых ресурсов, модели финансирования.

Taras VDOVYCHENKO

Social and professional adaptation of transferred to reserve military servicemen as an object of financial support

Introduction. Nowadays there are no active governmental instruments to finance the activities associated with social and professional adaptation of former military servicemen. The

implementation of such programs is mainly carried out at the expense of limited foreign assistance. Insufficient elaboration of theoretical fundamentals and practical aspects of financial supply to sustain the mentioned adaptation in Ukraine predominantly explain it.

Objectives. *One has to identify the semantic differences in scientific approaches to determination of essence of social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen, suggest authentic definition of this notion from the viewpoint of its financial supply, systemize, generalize and deepen the theoretical & conceptual fundamentals of financing the mentioned-above events and programs of adaptation.*

Results. *The author critically analyzed the number of definitions of social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen and specified the structure of mentioned adaptation due to its main components. The updated definition of social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen as an object of financing was determined.*

On the basis of generalized global and national experience there was developed a typology of financial sources for social and professional adaptation of former servicemen according to three criteria: level of formation, location and financing model. The author conditionally grouped four types of models of its financing due to available financial sources: centralized (budget), decentralized-endogenous, decentralized-exogenous and integrative (mixed). The author has also substantiated the fact that decentralized-exogenous model of financing of social and professional adaptation of former servicemen prevailed lately in Ukraine and identified its peculiarities and disadvantages.

Conclusion. *The suggested typology of financial sources for social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen facilitates selection of optimal financial sources and models taking into account the national specificity.*

Under modern domestic conditions of social and economic development it is recommended to apply the integrative (mixed) model of financing that is based on the principle of social partnership and assumes the participation of all economic sectors in financing of program events of social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen: municipal, business and non-governmental (public) ones.

Keywords: *social and professional adaptation of transferred to reserve servicemen, adaptation programs, financial supply, financial instruments, financial sources, models of financing.*

JEL Classification: H420, H530, H550, L310, O190.

Постановка проблеми. В умовах зовнішньої агресії з боку Російської Федерації, невизначеності періоду проведення масштабної антитерористичної операції на сході України, інтенсивного відродження та реформування Збройних сил України та наближення їх до європейських стандартів особливої гостроти набувають питання забезпечення належного соціального захисту та соціально-професійної адаптації звільнених військо-

вослужбовців. Адже вони зіштовхуються зі складною проблемою пристосування до нового для них цивільного середовища, що зумовлена значними трансформаціями в їх соціальному та правовому статусі, зовнішньому оточенні індивідуума, втратою упродовж тривалого періоду військової служби навичок і кваліфікації для роботи за цивільними професіями, а також падінням рівня особистих доходів і матеріального добробуту.

Для того, щоб мінімізувати негативні наслідки, зробити найменш безболісним процес переходу до умов цивільного життя вітчизняним законодавством передбачено для певних категорій військовослужбовців, які підлягають звільненню, осіб, звільнених з військової служби, а також членів їх сімей надання значних преференцій, правових і соціальних гарантій та компенсацій, до переліку яких, зокрема, входить право на соціальну та професійну адаптацію [1]. Разом з тим, сьогодні через відсутність дієвих механізмів фінансування заходів соціально-професійної адаптації колишніх військовослужбовців коштом державних інституцій реалізація подібних програм здійснюється майже лише за рахунок обмеженої міжнародної допомоги, що не дає змоги охопити усіх тих, хто нагально потребує вказаної адаптації. Значною мірою це пов'язано із недостатньою розробленістю теоретичних положень і прикладних аспектів фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації громадян, звільнених з військової служби в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років дослідженню різноманітних явищ інтеграції осіб, звільнених з військової служби, в систему нових суспільних, соціально-трудова і професійних відносин з позицій соціології та соціальної психології присвятили свої наукові праці багато вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: С. Горбенко, В. Хома, Г. Шпанчук та І. Смірнов [2], В. Кондрюкова та І. Слюсар [3], С. Косік [4], П. Разов [5], В. Рубцов [6].

Окремі аспекти фінансового забезпечення соціально-професійної адаптації колишніх військовослужбовців висвітлено переважно у контексті аналітичного вивчення світового та вітчизняного практичного досвіду фінансування відповідних заходів у наукових публікаціях І. Автушенко [7; 8],

О. Буряка та М. Гіневського [9], О. Гусака [10], А. Красильщикова [11], А. Пріветкіна [12] та П. Разова [13; 14] та ін. Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні практично відсутні комплексні дослідження соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців як об'єкта фінансового забезпечення.

Мета статті – на основі критичного вивчення дефініцій соціальної та професійної адаптації колишніх військовослужбовців, запропонованих різними авторами, виявити змістові відмінності в наукових підходах і запропонувати власне уточнене трактування поняття згаданої адаптації як об'єкта фінансового забезпечення; систематизувати, узагальнити та поглибити теоретико-концептуальні засади фінансування заходів і програм соціальної та професійної адаптації громадян, звільнених з військової служби в запас або відставку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, хочемо зазначити, що термін “адаптація” (від латин. – “adapto” – пристосовую), який набув широкого поширення в різних галузях науки, що позначається на семантичних особливостях його застосування, був запозичений із біології, де в широкому сенсі він трактується як процес пристосування живих організмів до умов існування у процесі еволюційних змін. Однак, враховуючи те, що громадяни, звільнені з військової служби, є людьми та членами соціуму, сутність цього терміна логічно розглядати саме з позиції соціології та соціальної психології. Хочемо зазначити, що найчастіше у соціології адаптація розглядається як процес взаємодії індивіда (особистості) чи соціальної групи із зовнішнім середовищем, в результаті якого відбувається освоєння нової соціальної (життєвої) ситуації [15, с. 29]. Вказаний процес передбачає засвоєння нових норм і правил соціального середовища, пристосування

до змінюваних соціальних умов і завершується реалізацією прав на працю, свободу вибору виду професійної та підприємницької діяльності, що забезпечує одержання справедливої винагороди, яка забезпечує достойний рівень життя [16, с. 11].

У вітчизняному законодавстві термін “соціальна та професійна адаптація військовослужбовців” без визначення його змісту був вжитий у п. 5 ст. 8 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, де зокрема зазначається, що держава забезпечує вказану адаптацію військовослужбовців, які звільняються у зв’язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров’я, а також військовослужбовців строкової військової служби, які до призову на таку службу не були працевлаштовані, в разі відповідного звернення зазначених осіб. За необхідності таку адаптацію можуть також проходити члени сімей військовослужбовців за їхнім зверненням. Причому вона здійснюється за рахунок коштів державного бюджету [17]. А вже пізніше доволі детальне та чітке визначення соціальної і професійної адаптації звільнених військовослужбовців і членів їхніх родин було наведене у Концепції Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року [1].

Критично проаналізувавши низку наукових публікацій, в яких з’ясовується сутність адаптації звільнених військовослужбовців до нових умов проживання у цивільному соціальному середовищі, можна сформулювати декілька важливих висновків та узагальнень, які сприятимуть кращому розумінню змістового наповнення цього поняття.

1. Насамперед, хочемо зазначити, що залежно від розставлених акцентів,

різні автори вживають дещо відмінні семантичні конструкції: соціальна адаптація (П.В. Разов [5, с. 20, 38, 48], В.С. Рубцов [6, с. 13,]), соціально-психологічна адаптація (В.В. Кондрюкова і І.М. Слюсар [3, с. 16], С.Л. Косік [4, с. 1]), соціальна та професійна адаптація військовослужбовців (С.В. Горбенко, В.В. Хома, Г.В. Шпанчук, І.І. Смірнов [2, с. 15]). Попри це, законодавці та більшість науковців у своїх дефініціях так чи інакше наголошують на аспекті пристосування звільнених військовослужбовців до нових професійних відносин та умов праці, необхідності професійної модифікації та працевлаштування, забезпечення трудової зайнятості тощо. Це свідчить про усвідомлення ними нерозривного зв’язку між соціальною та професійною адаптацією звільнених військовослужбовців, обґрунтованість і доречність вживання словосполучення “соціальна та професійної адаптація” до згаданої категорії громадян [19, с. 2]. Разом з тим, вважаємо, що зведення сутності адаптації звільнених військовослужбовців виключно до допомоги з професійної орієнтації, перепідготовки та працевлаштування в ринкових умовах, як це сформульовано у Вікіпедії [18], є некоректним, оскільки вона охоплює багато інших заходів і напрямків здійснення (рис. 1).

На наш погляд, запропонована нами детальна структуризація згаданої адаптації дає змогу набагато ширше охопити спектр форм її практичної реалізації, а отже, глибше зрозуміти зміст цього комплексного поняття.

2. Якщо абстрагуватися від незначних розбіжностей, то можна констатувати, що законодавці [1] та більшість дослідників (наприклад, С.В. Горбенко, В.В. Хома, Г.В. Шпанчук, І.І. Смірнов [2, с. 15], В.С. Рубцов [6, с. 13]) трактують соціальну та професійну адаптацію звільнених військовослужбовців як процес (результат, діяльність) їхнього пристосування до умов цивільного життя (цивільного

Рис. 1. Структура соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців за напрямками реалізації*

* Побудовано автором.

середовища, громадянського суспільства) з ринковою системою відносин.

Окремі автори пропонують власні оригінальні визначення, де під вказаною адаптацією розуміють:

– діяльність, пов'язану з пристосуванням до умов цивільного життя згаданої соціально-професійної групи (суб'єкта адаптації), метою якої є подолання маргінального положення і набуття нового соціального статусу; позитивну еволюцію адекватності від-

повідей соціального суб'єкта на виклики і тренди навколишнього середовища, яка полягає в успішному засвоєнні звільненими в запас військовослужбовцями соціальних норм і ролей у новій для них системі суспільних відносин (П.В. Разов [5, с. 20, 38, 48]);

– складний механізм, що охоплює, зокрема, освоєння колишніми військовослужбовцями нових соціальних ролей, формування мотиваційної сфери, сприйняття індивідом себе, свого оточення і багато

інших психологічних явищ, стану й освіти; комплекс соціально-правових, психологічних і соціально-педагогічних заходів, спрямованих на вторинне самовизначення кадрових офіцерів, звільнених з армії, і членів їх сімей, повернення їх до активної участі в житті суспільства (С.Л. Косік [4, с. 1]). Наведені визначення характеризуються важкістю сприйняття та ще раз засвідчують складність і поліаспектність поняття соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців.

3. На наш погляд, в умовах запровадження та подальшого розвитку інституту військової служби за контрактом втрачають актуальність визначення окремих науковців (С.Л. Косік [4, с. 1], В.С. Рубцов [6, с. 13]), в яких коло військовослужбовців, що потребують соціальної та професійної адаптації після звільнення, обмежується лише офіцерським складом і членами їхніх родин.

На основі вищенаведеного, під соціальною та професійною адаптацією звільнених військовослужбовців як об'єктом фінансового забезпечення пропонуємо розуміти комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих заходів і процедур (психологічна допомога та медична реабілітація; консультаційний та інформаційний супровід з питань правового характеру, профорієнтації та пошуків роботи; організація та здійснення перепідготовки, перекваліфікації, освоєння нової професії; сприяння у працевлаштуванні або започаткуванні власного бізнесу; підтримка суб'єктів підприємництва, заснованих колишніми військовослужбовцями тощо) (див. рис. 1), які фінансуються за рахунок різноманітних джерел і спрямовані на швидке пристосування до якісно нових умов життєдіяльності в цивільному середовищі, соціально-трудовах, професійних і підприємницьких відносин. На відміну від дефініцій інших авторів, у запропонованому визначенні вказана адаптація розглядається з

позиції її фінансування. Крім того, у ньому розширено спектр напрямів практичної реалізації соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців, що сприятиме глибшому розумінню її сутності, функціонального призначення та можливих джерел фінансового забезпечення.

Зрозуміло, що для практичної реалізації заходів соціальної та професійної адаптації колишніх військовослужбовців необхідна достатня фінансова база (сукупність акумульованих фінансових ресурсів), формування якої має свою специфіку в різних країнах.

Узагальнюючи накопичений досвід ринково розвинутих держав, країн пострадянського простору, в тому числі України, у сфері фінансування заходів соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, який, зокрема, частково висвітлений у працях перелічених вище дослідників, ми дійшли висновку, що фінансове забезпечення вказаної адаптації може здійснюватися за рахунок широкого спектра джерел фінансових ресурсів, які можна згрупувати за певними критеріями (рис. 2). Так, за рівнем формування фінансові ресурси, які спрямовуються на здійснення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців, можна розділити на дві укрупнені групи: централізовані та децентралізовані.

Перша група джерел фінансування включає в себе:

- кошти державного (федерального) бюджету та централізованих (федеральних) цільових соціальних фондів держави;

- кошти бюджетів членів федерації (регіонів, штатів, провінцій, земель тощо), місцевих бюджетів (міст, округів, сільських округів тощо) і муніципальних (комунальних) цільових соціальних фондів. А до другої групи децентралізованих фінансових ресурсів можна віднести:

– кошти зацікавлених вітчизняних комерційних підприємств і неприбуткових організацій (насамперед, тих, які створені звільненими військовослужбовцями та членами їхніх сімей), включаючи благодійну допомогу;

– кошти від підприємницької діяльності без створення юридичної особи громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх родин;

– цільові банківські кредити;

– особисті грошові заощадження колишніх військовослужбовців і членів їхніх сімей;

– цільові іноземні інвестиції з боку міжнародних і закордонних організацій, фондів, владних структур інших держав, а також спонсорські і благодійні внески зарубіжних компаній;

– кошти міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва тощо.

За місцем виникнення фінансові ресурси для соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, також можна поділити на дві частини:

1) ті, що генеруються всередині країни (внутрішнє фінансування);

2) ті, що генеруються за її межами (зовнішнє фінансування) (див. рис. 2).

Перша група охоплює централізовані та децентралізовані джерела фінансових ресурсів, за винятком коштів, які надходять у вигляді цільової фінансової допомоги від іноземних держав, міжнародних організацій та фондів, зарубіжних фірм тощо. Саме вказана допомога формує другу групу джерел фінансування соціально-професійних адаптаційних заходів для колишніх військовослужбовців.

На основі дослідження адаптації та підготовки військовослужбовців у Російській Федерації у пострадянський період переважно з позиції інституційно-організаційної структури С.А. Макаєв зробив висновок, що в

країні паралельно сформувалися три конкуруючі системи: бюджетна, позабюджетна, інвестиційна. Також ним було виявлено окремі недоліки перелічених систем. Це дало змогу науковцю констатувати, що функціонування паралельних систем перепідготовки звільнених військовослужбовців стало нерациональним. Тому з метою надання цьому процесу керованого, планового і стабільного характеру, необхідно об'єднати зусилля та виробити загальну стратегію і тактику для вирішення проблем перепідготовки згаданої категорії громадян [20, с. 43-44].

Розвиваючи та адаптуючи до теми нашого дослідження напрацювання С.А. Макаєва, на основі критичного вивчення світового та вітчизняного досвіду фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців ми умовно виокремили чотири типи моделей фінансування: централізовану (бюджетну), децентралізовано-ендогенну, децентралізовано-екзогенну та інтегративну (змішану) (див. рис. 2).

Централізована (бюджетна) модель характеризується використанням для фінансування заходів згаданої адаптації коштів централізованих грошових фондів держави, суб'єктів федерації та місцевого самоврядування (бюджетів і цільових соціальних фондів). При децентралізовано-ендогенній моделі фінансове забезпечення соціально-професійної адаптації звільнених військовослужбовців здійснюється за рахунок низки децентралізованих джерел фінансових ресурсів, які акумулюються всередині країни. Децентралізовано-екзогенна модель фінансування передбачає залучення цільових інвестиційних ресурсів зацікавлених органів влади іноземних держав, міжнародних і зарубіжних установ, фондів, організацій, фірм-нерезидентів тощо. А інтегративна (змішана) модель на паритетних засадах поєднує у собі елемен-

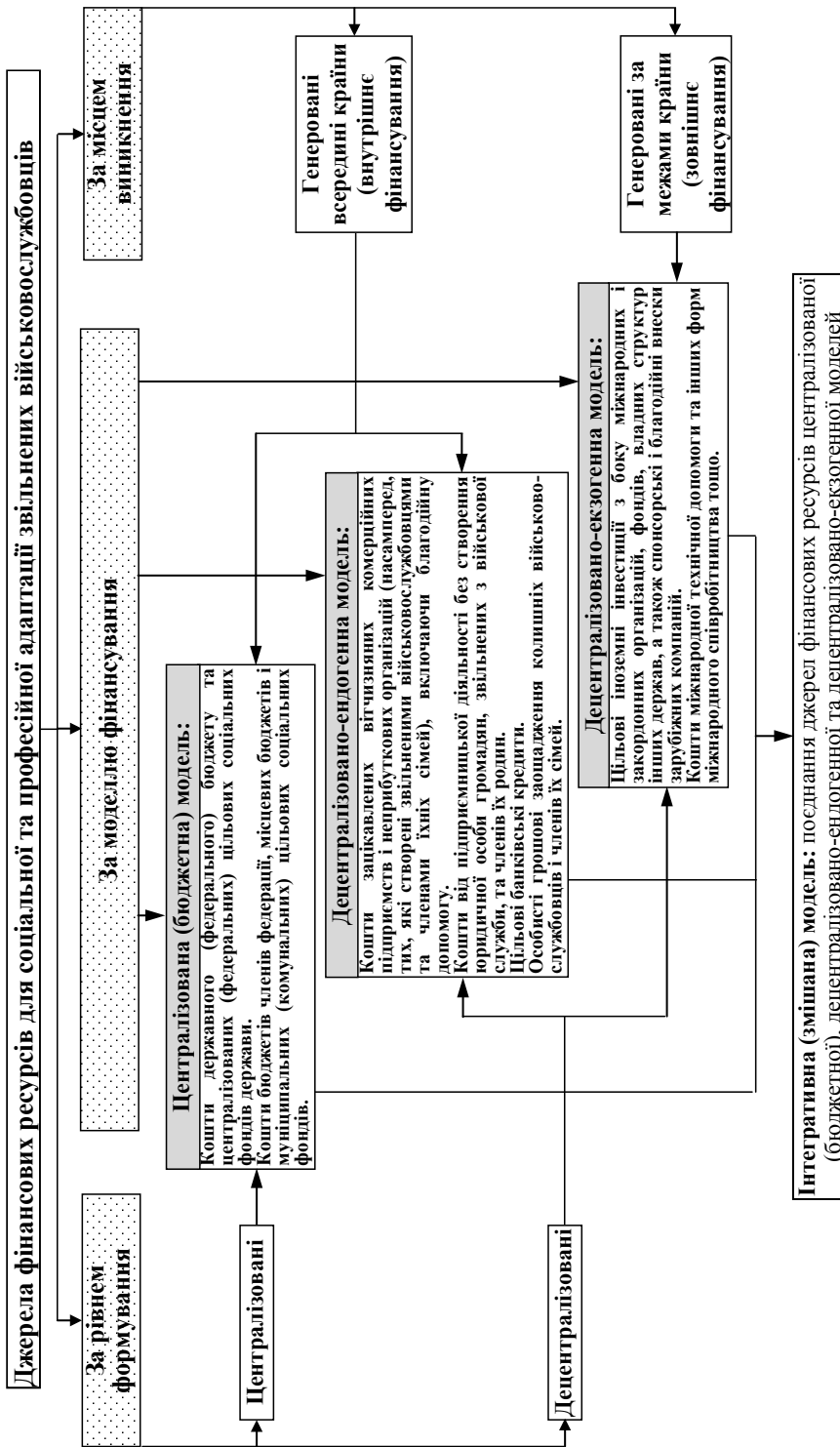

Рис. 2. Типологія джерел фінансових ресурсів для соціальної і професійної адаптації звільнених військовослужбовців*

* Побудовано автором.

ти (джерела фінансування) усіх трьох згаданих вище моделей фінансового забезпечення процесу соціального і професійного пристосування військовослужбовців до нових умов цивільного середовища.

Зрозуміло, що централізованої, децентралізовано-ендогенної та децентралізовано-екзогенної моделі фінансування в чистому вигляді не існує, а можна лише говорити про домінування тієї чи іншої моделі фінансування в конкретній країні. Так, за нашими дослідженнями, у багатьох ринково розвинутих державах домінує бюджетна модель фінансового забезпечення у поєднанні з менш помітними елементами децентралізовано-ендогенної схеми фінансування за рахунок коштів громадських інституцій та доходів колишніх військовослужбовців і членів їхніх сімей. При цьому значна частина централізованих фінансових ресурсів спрямовується на реалізацію цільових загальнодержавних програм соціальної адаптації та професійної перепідготовки згаданої категорії осіб.

У країнах з трансформаційною економікою, у яких гостро стоїть проблема хронічного дефіциту бюджетних ресурсів для фінансування заходів соціально-професійної інтеграції в цивільне життя громадян, звільнених з військової служби, найчастіше застосовується змішана модель, що базується на симбіозі фінансових зусиль держави та місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності, некомерційних громадських організацій, іноземних держав, міжнародних і закордонних організацій, фондів, установ, компаній, а також колишніх військовослужбовців і членів їхніх родин.

Якщо ж говорити про Україну, то можна констатувати, що останніми роками бюджетне фінансування програм соціальної та професійної адаптації згаданої категорії громадян здійснювалося за залишковим принципом, тому воно було мізерним. Як ре-

зультат, такими державними цільовими програмами була охоплена незначна частка осіб, звільнених з військової служби в запас або відставку. До того ж згадані програми переважно передбачали лише заходи з професійної перепідготовки. Тому фактично елементи системи соціально-професійної адаптації звільнених військовослужбовців зберігалися тільки завдяки міжнародній фінансовій допомозі. Так, у рамках міжнародних проектів на професійне навчання військовослужбовців і членів їх сімей за цивільними спеціальностями Організація Північноатлантичного договору, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та міністерство закордонних справ Королівства Норвегія упродовж 2004-2012 рр. щорічно спрямовували від 0,5 до 1,5 млн. євро, а курс модифікації професійних навичків пройшли понад 16 тис. осіб з частковим вирішенням питання їхнього працевлаштування [1].

Відтак, можна зробити висновок, що останнім часом в Україні переважала децентралізовано-екзогенна модель фінансування соціальної та професійної адаптації громадян, звільнених з військової служби у запас і відставку. На нашу думку, можна виокремити такі особливості її використання:

- кошти на реалізацію програм адаптації надає обмежене коло міжнародних і закордонних організацій та фондів;
- фінансування перепідготовки та працевлаштування осіб, звільнених з військової служби у запас чи відставку, здійснюється виключно за програмно-цільовим методом;
- пріоритет у фінансуванні надається перепідготовці за професіями, які користуються підвищеним попитом на національному та регіональних ринках праці, за короткостроковими програмами тривалістю 2-4 місяці;
- здійснюється жорсткий контроль за цільовим використанням коштів із залученням представників відповідних міжнародних та іноземних організацій-інвесторів;

– заохочується залучення до фінансового забезпечення практичної реалізації програм адаптації бюджетних ресурсів і коштів їхніх безпосередніх виконавців на засадах співфінансування.

Разом з тим, на нашу думку, децентралізовано-екзогенна модель фінансування соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, що використовується в Україні, не позбавлена низки суттєвих недоліків, до яких можна віднести такі:

– реалізація відповідних міжнародних проектів не має постійного характеру, а передбачає щорічне переукладання контрактів з їх вітчизняними організаторами та виконавцями, тому присутній значний ризик згортання або повного припинення у будь-який момент фінансування таких програм у майбутньому;

– через вирішення питання щодо фінансування міжнародних проектів на початку кожного календарного року неможливо спрогнозувати вірогідність та обсяги надання фінансових ресурсів на перспективу, внаслідок чого проблемно компенсувати зниження фінансування цільових програм адаптації та перепідготовки військовослужбовців за рахунок передбачення в державному бюджеті видатків на відповідні цілі;

– фінансові ресурси, надані у рамках міжнародних проектів, не можна використовувати для фінансування заходів аналогічної державної цільової програми соціальної і професійної адаптації звільнених військовослужбовців.

Оскільки механізми державного фінансування заходів щодо соціально-професійної інтеграції колишніх військовослужбовців у цивільне середовище поки що є неідеальними та неефективними, а комерційні структури не завжди зацікавлені в цьому, то ми вважаємо, що вагому роль у вирішенні проблеми згаданої адаптації можуть відігравати некомерційні громадські інституції,

які спеціалізуються на наданні соціальної допомоги звільненим з військової служби громадянам і членам їхніх сімей, котрі потрапили в складні життєві обставини.

Цілком погоджуємося з Ю.Я. Таран, яка переконана, що найбільш корисний вклад у процес соціально-професійної адаптації звільнених у запас чи відставку військовослужбовців можуть зробити ті громадські організації, які орієнтовані на залучення колишніх військовослужбовців у сферу підприємництва. Свою позицію вона аргументує тим, що вказані громадські інституції володіють фінансово-економічною самостійністю, а отже, значним потенціалом ефективності. Крім того, це є вигідним не тільки для самих колишніх військовослужбовців, а й для суспільства загалом. Так, з одного боку, розвиток малого підприємництва та створення структур підтримки малого підприємництва – кредитних спілок, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків – у місцях компактного проживання сімей військовослужбовців забезпечує соціальну підтримку та підвищення соціально-економічного статусу вказаної категорії громадян. З іншого боку, згадані суб'єкти інфраструктури підтримки малого підприємництва стимулюють підприємницьку активність і самозайнятість населення на регіональному та місцевому рівні, що забезпечує реалізацію соціально значущих для конкретного регіону чи місцевої територіальної громади проектів (зокрема, створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття, створення організацій, які здійснюють суспільно корисну діяльність) [21, с. 15, 28-30].

На нашу думку, некомерційні громадські організації можуть отримувати кошти для фінансування заходів соціальної та професійної адаптації звільнених у запас чи відставку військовослужбовців:

– від органів державної влади й управління, місцевого самоврядування, що діють

у соціальній сфері, на конкурсній основі, в тому числі у формі грантового фінансування;

– від підприємницьких структур у вигляді спонсорської та благодійної фінансової допомоги, оплати за надання послуг з перепідготовки колишніх військовослужбовців і членів їхніх родин, яких вони хочуть прийняти на роботу;

– від іноземних і міжнародних фондів та організацій у вигляді цільового фінансування проектів вказаної адаптації;

– від самостійної фінансово-господарської діяльності, а також діяльності нових комерційних структур, що створюються цими громадськими організаціями з метою одержання фінансових ресурсів для соціальної адаптації колишніх військовослужбовців тощо.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити такі обґрунтовані висновки та узагальнення.

Запропонована нами типологія джерел фінансового забезпечення соціально-професійної адаптації звільнених у запас чи відставку військовослужбовців за низкою ознак (рівнем формування, місцем виникнення та моделлю фінансування) дає змогу зрозуміти, які саме види фінансових ресурсів доцільно мобілізувати для вказаних цілей та які моделі фінансування можна застосовувати з урахуванням національних особливостей соціально-економічного становища конкретної країни.

В умовах гострого дефіциту бюджетних ресурсів ефективно вирішення в Україні проблеми належного фінансового забезпечення соціально-професійної адаптації колишніх військовослужбовців із застосуванням виключно децентралізовано-ендогенної моделі фінансування у найближчій перспективі є неможливим. Тому вважаємо, що в сучасних вітчизняних реаліях соціально-економічного розвитку та державотворення доцільно застосовувати інтегративну (змішану) модель фінансування, яка базується

на принципі соціального партнерства та передбачає участь у фінансуванні програмних заходів соціальної та професійної адаптації звільнених у запас або відставку військовослужбовців усіх секторів економіки: державно-муніципального сектору, бізнес-сектору (комерційного) і недержавного (некомерційного, громадського, добровільного) сектору.

Використання інтегративної (змішаної) моделі фінансування в Україні дасть змогу охопити програмами й заходами соціальної адаптації та професійної перепідготовки значно ширшу аудиторію колишніх військових, що забезпечить для них більш гнучкий перехід до умов цивільного життя та менш болісну трансформацію соціально-професійного статусу після закінчення служби в Збройних силах України.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленні організаційно-правових засад фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців, комплексному аналізі сучасного стану та практики фінансування заходів вказаної адаптації в Україні з виявленням наявних проблем і недоліків, а також розробленні рекомендацій щодо поліпшення фінансового забезпечення програм вказаної адаптації на основі критичного вивчення та адаптації до вітчизняної специфіки відповідного успішного зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. *Концепція Державної цільової програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2017 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 1068-р (з внесеними змінами, редакція від 18.06.2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80>.*

2. Горбенко С.В. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з осно-

вних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних силах України [Електронний ресурс] / С.В. Горбенко, В.В. Хома, Г.В. Шпанчук, І.І. Смірнов // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2013. – Вип. 4. – С. 15–21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2013_4_6.

3. Кондрюкова В.В. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник / В.В. Кондрюкова, І.М. Слюсар. – К. : Гнозис, 2013. – 116 с.

4. Косик С.Л. Социально-психологические особенности адаптации военнослужащих, уволенных с военной службы. Особенности смены профессии в зрелом возрасте [Электронный ресурс] / С.Л. Косик. – Ногинск : ГБУСО МО “Центр САВ”, 2013. – 7 с. – Режим доступа : <http://www.oblvoin.ru/press/2.pdf>.

5. Разов П.В. Риски социальной адаптации военнослужащих, уволенных в запас, к условиям гражданской жизни в России и стратегии их преодоления: дис. ... докт. соц. наук: 22.00.04 [Электронный ресурс] / Разов Павел Викторович. – Ростов-на-Дону, 2015. – 354 с. – Режим доступа : <http://hub.sfedu.ru/media/diss/0d2c3a7b-ee25-4c43-86bb-74159f0df194>.

6. Рубцов В.С. Адаптация кадровых военнослужащих и конверсия военных объектов [Электронный ресурс] / В.С. Рубцов. – К., 2009. – 372 с. – Режим доступа : http://ifsa.kiev.ua/files/IFSA_2009.pdf.

7. Автушенко І.Б. Міжнародні програми соціально-професійної адаптації звільнених військовослужбовців Збройних сил України та членів їх сімей [Електронний ресурс] / І. Б. Автушенко // Етнічна історія народів Європи. – 2014. – Вип. 42. – С. 201–206. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2014_42_32.

8. Автушенко І.Б. Реалізація державних програм соціальної адаптації звільнених військовослужбовців Збройних сил України в роки незалежності [Електронний ресурс] / І.Б. Автушенко // Часопис української історії. – 2014. –

Вип. 29. – С. 63–69. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ChasUkr_2014_29_14.

9. Буряк О.О. Соціальна адаптація військовослужбовців / О.О. Буряк, М.І. Гіневський // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. – 2014. – Вип. 4(41). – С. 160–166.

10. Гусак О.Г. Світовий досвід вироблення державної політики щодо формування між-професійної мобільності військовослужбовців [Електронний ресурс] / О.Г. Гусак // Державне будівництво. – 2008. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_75.

11. Красильщикова А.Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах) / А. Л. Красильщикова // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 2. – С. 117–125.

12. Приветкина А.А. Финансовые аспекты переподготовки увольняемых военнослужащих, проходящих военную службу по контракту [Электронный ресурс] / А.А. Приветкин // Экономика образования. – 2015. – № 1. – С. 50–57. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-aspekty-perepodgotovki-uvolnyayemykh-voennosluzhaschih-prohodiyaschih-voennuyu-sluzhbu-po-kontraktu>.

13. Разов П.В. Организация социальной адаптации граждан, уволенных с военной службы, и членов их семей за рубежом (на примере Великобритании, Канады, Австралии) [Электронный ресурс] / П.В. Разов // Власть. – 2010. – № 12. – С. 198–201. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-sotsialnoy-adaptatsii-grazhdan-uvolennykh-s-voennoy-sluzhby-i-chlenov-ih-semei-za-rubezhom-na-primere-velikobritanii-kanady>.

14. Разов П.В. Зарубежный опыт решения проблем переквалификации и трудоустройства уволенных в запас военнослужащих [Электронный ресурс] / П.В. Разов // Власть. – 2014. – № 5. – С. 156–160. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-struktura>

i-soderzhanie-sotsialnoy-zaschity-i-sotsialnoy-adaptatsii-voennosluzhaschih-uvolennyh-v-zapas-na-primere.

15. Буковська О.О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій [Електронний ресурс] / О.О. Буковська // Вісник Чернівецького національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2015. – № 128. – С. 29–32. – Режим доступу : visnyk.chnu.edu.ua/?wpfb_dl=2438.

16. Сасько О.В. Збірник нормативно-правових актів з питань соціальної адаптації осіб, звільнених з військової служби / уклад. О.О. Сасько [Електронний ресурс]. – К. : МФСА, Гнозіс. – 386 с. – Режим доступу: ifsa.kiev.ua/files/Верстка21_09_2016.pdf.

17. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20.12.1991 р. № 2011-XII (з внесеними змінами, редакція від 01.01.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

18. Вікіпедія. Соціальна адаптація військовослужбовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

19. Чертушкіна Т.А. Проблема социальной адаптации военнослужащих, уволенных в запас, в профессиональной подготовке социальных работников [Электронный ресурс] / Т.А. Чертушкіна // Казанский педагогический журнал. – 2013. – № 1(96). – С. 1–7. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/problema-sotsialnoy-adaptatsii-voennosluzhaschih-uvolennyh-v-zapas-v-professionalnoy-podgotovke-sotsialnyh-rabotnikov>.

20. Макаев С.А. Уволенные в запас кадровые военнослужащие как ресурс государственного развития // Власть. – 2009. – № 9. – С. 43–46.

21. Таран Ю.Я. Управление социальной адаптацией бывших военнослужащих и членов их семей : автореф. дисс.... канд. соц. наук : 22.00.08 [Электронный ресурс] / Таран Юлия Яковлевна. – Москва, 2007. – 31 с. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/v/196625/a#?page=2>.

References

1. *Kontseptsiia Derzhavnoii tsiliovoi prohramy sotsialnoi i profesiynoi adaptatsii viyskovosluzhbovtstv, yaki pidliahaiut zvilnenniu, ta osib, zvilnennykh z viiskovoi sluzhby, na period do 2017 roku, skhvalena rozporyadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 hrudnia 2013 r. №1068-r (z vnese-nymy zminamy, redaktsiia vid 18.06.2014 r.)* [The Concept of Governmental target program of social and professional adaptation of military servicemen, who are scheduled to retirement, and individuals, who have been retired from military service, for the period up to 2017, and which was approved by Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine on (with amendments made on 18/June/2014)]. (2013, December, 18). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-2013-%D1%80>.

2. Horbenko, S.V., Khoma, V.V., Shpanchuk, H.V. & Smirnov, I.I. (2013). *Adaptatsiia viyskovosluzhbovtstv do tsyvilnoho zhyttia – odyn z osnovnykh napryamiv rozvytku kadrovoy polityky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Adaptation of military servicemen to civil life as a main direction of human resources policy in Armed Forces of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitryanykh Syl – Collection of scientific articles of Kharkiv Air Force University*, 4, 15–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2013_4_6 [in Ukrainian].

3. Kondriukova, V.V. & Sliusar, I.M. (2013). *Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viyskovosluzhbovtstv sylovykh struktur, zvilnennykh u zapas* [Social & psychological adaptation of transferred to reserve defense and law enforcement agencies' personnel]. Kyiv: Hnozis [in Ukrainian].

4. Kosik, S.L. (2013). *Socialno-psiholohicheskie osobennosti adaptatsii voennosluzhashchih, uvolennykh s voennoy sluzhby. Osobennosti smeny proffesii v zreloom vozraste* [Social & psychological peculiarities adaptation of transferred to reserve military personnel. How to change profession in age of discretion]. Noginsk: GBUSO MO “Tsentr SAV”. Available at: <http://www.oblvoin.ru/press/2.pdf>

5. Razov, P.V. (2015). *Riski socialnoy adaptatsii voennosluzhashchih, uvolennykh v zapas, k usloviyam*

grazhdanskoj zhizni v Rossii i strategii ih preodoleniya [Risks of social adaptation of transferred to reserve defense military personnel to civil life in Russia and the strategies to eliminate them]. Rostov-na-Donu: Federalnoe gosudarstvennoe avtonomnoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vysshhego obrazovaniya "Yuzhnyiy federalnyiy universitet". Available at: http://hub.sfedu.ru/media/diss/0d2c3a7b-ee25-4c43-86bb-74159f0df194/Диссертація_ДД_Разова.pdf

6. Rubtsov, V.S. (2009). Adaptatsiya kadrovyykh voennosluzhaschih i konversiya voennykh ob'ektov [Adaptation of regular servicemen and conversion of defense utilities]. Kyiv. Available at: http://ifsa.kiev.ua/files/IFSA_2009.pdf

7. Avtushenko, I.B. (2014). Mizhnarodni prohramy sotsialno-profesiinoi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrayny ta chleniv yikh simei [International programs of social & professional adaptation of transferred to reserve servicemen of Armed Forces of Ukraine and their family members]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of European nations, 42, 201–206. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2014_42_32

8. Avtushenko, I.B. (2014). Realizatsiia derzhavnykh prohram sotsialnoi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy v roky nezalezhnosti [Implementation of governmental programs of social adaptation of transferred to reserve military personnel of Armed Forces of Ukraine during independence age]. Chasopys ukraïnskoi istorii – Magazine of Ukrainian history, 29, 63–69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ChasUkr_2014_29_14

9. Buriak, O.O. & Hinevs'kyi, M.I. (2014). Sotsialna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv [Social adaptation of servicemen]. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl – Collection of scientific articles of Kharkiv Air Force university, 4(41), 160–166 [in Ukrainian].

10. Husak, O.H. (2008). Svitovi dosvid vyroblennia derzhavnoi polityky shchodo formuvannia mizhprofesiinoi mobilnosti viiskovosluzhbovtiv [Global experience of governmental policy concerning inter-professional mobility of servicemen]. Der-

zhavne budivnytstvo – State-building, 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_75

11. Krasylshchikov, A.L. (2005). Sotsialna adaptatsiia zvilnenykh u zapas viiskovosluzhbovtiv (problemy ta dosvid yikh vyrishennia v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh) [Social adaptation of transferred to reserve defense servicemen (problems and experience of their solution in Ukraine and foreign countries)]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economics, 2, 117–125 [in Ukrainian].

12. Privetkina A.A. (2015). Finansovyye aspekty perepodgotovki uvolnyaemykh voennosluzhaschih, prohodyaschih voennuyu sluzhbu po kontraktu [Financial aspects of re-training of contract servicemen being transferred to reserve]. Ekonomika obrazovaniya – Economics of education, 1, 50–57. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-aspekty-perepodgotovki-uvolnyaemykh-voennosluzhaschih-prohodyaschih-voennuyu-sluzhbu-po-kontraktu>.

13. Razov, P.V. (2010). Organizatsiia sotsialnoy adaptatsii grazhdan, uvolennykh s voennoy sluzhby, i chlenov ih semei za rubezhom (na primere Velikobritanii, Kanady, Avstralii) [Organization of social adaptation of transferred to reserve individuals and their family members abroad (on example of Great Britain, Canada, Australia)]. Vlast – Authority, 12, 198–201. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-sotsialnoy-adaptatsii-grazhdan-uvolennykh-s-voennoy-sluzhby-i-chlenov-ih-semei-za-rubezhom-na-primere-velikobritanii-kanady>.

14. Razov, P.V. (2014). Zarubezhnyiy opyt resheniya problem perekvalifikatsii i trudoustroystva uvolennykh v zapas voennosluzhaschih [Foreign experience of retraining and employment of servicemen transferred to reserve]. Vlast – Authority, 5, 156–160. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-struktura-i-soderzhanie-sotsialnoy-zaschity-i-sotsialnoy-adaptatsii-voennosluzhaschih-uvolennykh-v-zapas-na-primere> [in Russian].

15. Bukovska, O.O. (2015). Psykholohichna dopomoha simiam viiskovosluzhbovtiv, yaki povertaiutsia iz zony boiovykh diy [Psychological help of servicemen's families who return from the zone

of hostilities]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka* – *The Herald of Chernivtsi Taras Shevchenko National pedagogical university*, 128, 29–32. Available at: visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=2438.

16. Sasko, O.V. (Compiled). (2016). *Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv z pytan sotsialnoi adaptatsii osib, zvilnenykh z viiskovoi sluzhby* [Collection of regulations and standards about social adaptation of transferred to reserve individuals]. Kyiv: MFSA & Hnozis. Available at: ifsa.kiev.ua/files/Берстка21_09_2016.pdf.

17. *Zakon Ukrainy "Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simey" vid 20.12.1991 r. № 2011-XII (z vnesenyimi zminami, redaktsiya vid 01.01.2017 r.* [Law of Ukraine "About social and legal protection of servicemen and their family members"]. (1991, December, 20). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

18. *Vikipediia. Sotsialna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv* [Wikipedia. Social adaptation of servicemen]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

19. Chertushkina, T.A. (2013). *Problema sotsialnoy adaptatsii voennosluzhaschih, uvolennyih v zapas, v professionalnoy podgotovke sotsialnykh rabotnikov* [Problem of social adaptation of transferred to reserve servicemen and professional training of social workers]. *Kazanskiy pedagogicheskiy zhurnal – Kazan pedagogical journal*, 1(96), 1–7. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/problema-sotsialnoy-adaptatsii-voennosluzhaschih-uvolennyih-v-zapas-v-professionalnoy-podgotovke-sotsialnykh-rabotnikov>.

20. Makaev, S.A. (2009). *Uvolennyye v zapas kadrovyye voennosluzhaschie kak resurs gosudarstvennogo razvitiya* [Transferred to reserve servicemen as a source of state-building] *Vlast – Authority*, 9, 43–46 [in Russian].

21. Taran, Yu.Ya. (2007). *Upravlenie sotsialnoy adaptatsiei byvshih voennosluzhaschih i chlenov ih simey* [Management of social adaptation of former military personnel and their family members]. Moscow. Available at: <http://cheloveknauka.com/v/196625/a#?page=2>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2017.